

Предраг Ж. Петровић*

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

О МОДЕРНИМ ВИТЕЗОВИМА, ЈУНАЧКИ

(Branko Vraneš, *The Knights of Modernism: The Chivalric Ideal in the World Novel of the Twentieth Century*, Berlin: J. B. Metzler, 281 str.)

Настала на основу докторске дисертације „Крај модерног: витешки идеал у обликовању савременог српског и светског романа”, књига Бранка Вранеша *The Knights of Modernism* објављена је на енглеском језику у издању престижне немачке издавачке куће Мелзер, специјализоване за монографије из домена хуманистике.

Испитујући значај витешког идеала, као и различитих аспеката средњовековне духовности и културе, за разумевање поетике модернистичког романа и тумачење краја модерног доба, Бранко Вранеш на оригиналан начин сагледава поетику модернизма и указује на нове могућности тумачења двадесетовековног романа у целини. Аутор полази од става да новији теоретичари и критичари нису посветили довољну пажњу чињеници да први модерни роман, Сервантесов *Дон Кихот*, представља пародију идеала витештва из развијеног и позног средњег века, витештва које је истовремено означавао групу ратника, религиозни ред, друштвену класу и систем вредности. Наиме, већина тумача у модерном роману наглашава елементе пародије и ироније, а улогу традиције витештва своди на стицај књижевноисторијских околности. Зато Вранеш настоји да преокрене или коригује овакву теоријску представу и истакне суштинску улогу витешког

* pedja611@yahoo.com

идеала не само на почецима, него и на крају модерног доба. Модернистички роман и поетика представљају, из ове перспективе, последњу епоху витештва, док је постмодерна доба после витештва.

Судбина романа у двадесетом веку потврђује како је Сервантесова пародија витешких романа заиста представљала више него историјски случај, у значењу које Лукач, па ни Хегел, нису могли предвидети. Модерни роман, како Вранеш настоји да покаже, није само почео, него се и завршио травестијом витешког идеала. Дубока потреба модернистичких писаца да сопствено време одмере према идеалима развијеног и позног средњег века, уколико је такве потребе заиста било, не може се објаснити пуким стицајем књижевноисторијских, духовноисторијских или друштвених околности. Претпостављена склоност романописаца двадесетог века према далекој феудалној прошлости сугерише како постоји фундаментална поетичка веза модерног романа са идеалима витештва.

У уводном поглављу изложена је комплексна културна и књижевна историја витешког идеала и успостављени су теоријски и методолошки оквири истраживања. Модернистичка потрага за племенитим и аутентичним животом доводи се у везу са истоветном чежњом витешке епохе. Витешки идеал је, упркос свим унутрашњим и спољашњим сукобима, преживео суд времена и допринео развијању модерних вредности. Истовремено Вранеш показује постепено окретање романописаца 20. века ка темама из свакодневног живота, које ће напослетку обележити постмодерни роман. Полазећи од занемареног Хегеловог тумачења улоге витешког идеала у Сервантесовом Дон Кихоту, аутор се постепено упушта у обликовање властите методологије тумачења, проистекле из специфичности теме истраживања. Полазиште се налази и у теорији значења Е. Д. Хирша, метафорологији Ханса Блуменберга, пост-филологији, те, потом, у савременим праксама читања.

Поглавље „Knight of the Rueful Countenance” посвећено је романима Милоша Црњанског. У потрази за књижевним изворима суматраизма, критичари су се углавном усредсредили на оцену коју је Црњански изрекао поводом Андрићеве књиге *Ex ponto*, како су етеристи „најпоследње имали доброг поглавицу: Бодлера.” Међутим, поређење етеристичке оданости даљинама са приврженошћу крстоноша Христовом гробу, у истом есеју, није изазвало толику пажњу. Вранеш указује да се појам крстоноше у Црњанском есеју користи се у мање познатом значењу учесника у крсташким ратовима, који су се, између XI и XIII века, водили за ослобођење Свете Земље, а нарочито гроба Исуса Христа, од муслиманске опсаде. Било да поглед усмери ка раним делима – драми *Маска*, кратком роману

Дневник о Чарнојевићу и есеју о Флоберу, или, ка позним делима Милоша Црњанског – *Код Хиперборејаца*, *Друга књига Сеоба* и *Роман о Лондону*, поређење етериста са витезовима крсташима мења начин на који смо навикли да мислимо о основним координатама Црњанскове поетике. Истражујући однос Црњанског према витешком идеалу развијеног и позног средњег века, с једне стране, Вранеш закључује како суматраизам Црњанског представља донкихотски подвиг. Рани Црњански узалудно трага за аутентичним животом далеко од свакодневице, у архипелагу егзотичних острва, док се писац *Друге књиге Сеоба* и *Романа о Лондону* удаљава од донкихотовских идеала из младости. Али мирнодопска свакодневица у *Дневнику о Чарнојевићу* утолико више подсећа на стање постмодерног човека, незаинтересованог за велике историјске или метафизичке наративе и циљеве изнад самог живота. У позним романима Милоша Црњанског, свакодневни „учмао живот без сржи и без бола” у потпуности ће потиснути донкихотски поглед на свет младог писца. Позна дела Црњанског у основи предочавају време после Дон Кихотове смрти и приповедачу је очигледно било важно да истакне како се судбине Павла Исаковича и кнеза Рјепнина односе према идеализму Сервантесовог витеза.

У поглављу „Knight Errant” јунак Џојсовог романа *Уликс* посматра се у контексту традиције средњовековних витешких романи о Троји. Средњовековни писци прилагођавали су античке митове сопственим етичким и поетичким нормама и претварали античке јунаке у витезове. Одисеј, указује Вранеш, није био омиљени средњовековни јунак, али је у *Књизи о Троји* Џона Лидгејта из 15. века попримио одлике лутајућег витеза и крсташа. На основу алузија на епоху витештва у *Уликсу*, Бранко Вранеш пореди Џојсовог савременог Одисеја са христијанизованим представама античког хероја у руху витеза луталице. Фрагменти витешког света у „дуплом дну свакодневице Џојсовог романа”, испрва творе хаотичан и непрепознатљив систем значења, док не схватимо да се важни елементи мита о Одисеју могу сагледати кроз оптику средњовековног витештва. „По Џојсовом се Даблину, као у некаквој донкихотовској заблуди, уместо конобарица и крчмара, крећу сирене из песама министрела и витешки поглавари доњег света, уместо неверних жена честите наследнице витезова Темплара, а уместо рекламних агената лутајући витезови, који ни у средњем веку нису били, у пуном смислу те речи, код куће”, истиче аутор. Алузија на крсташке походе заокружује метафору о Леополду Блumu као лутајућем витезу и даје легитимитет претпоставци о витешкој стилизацији античког наслеђа у *Уликсу*. Иако је повлашћено место у структури романа разложно дати метафоричкој вези са средњовековним Одисејевим витештвом,

Џојс се послужио читавим каталогом витешких паралела у конструисању својих ликова. Петнаеста глава *Уликса* која је некада носила име чаробнице Кирке обилује најразличитијим преображајима протагониста Џојсовог романа. Олупине витешког света испуштене свуда по поглављу, чија се радња иначе одвија испред бордела, могу се склопити у целину не мање смислену од античке позорнице.

Мит о Тристану и Изолди је, судећи по сачуваним Џојсовим писмица и рукописима, у првим фазама рада на *Финегановом бдењу* преузео некадашњу улогу *Одисеје*, али се са витешким наслеђем у последњем Џојсовом роману догодило исто што и са античким коренима *Уликса* – алузије на Тристаново витештво с почетка Финегановог бдења изгубиле су се у свеобухватном амалгаму језичких експеримената и културних реминисценција. Тако је витешки идеал у Џојсовом опусу, закључује Вранеш, заузео незахвално место између једног тек започетог и другог већ напуштеног романескног плана, препуштен законима књижевне историје која постаје свесна скривених извора своје инспирације тек када се занос, којим су је ти извори испуњавали, охладио.

Јасно је да паралела између поетике модернизма и етике витештва у Вранешовој књизи није провизорна, тачније није наметнута из историјских или интерпретативних побуда. Она се служи метафорама, али се темељи на онтолошким разлозима и проистиче из начина на који су две удаљене епохе гледале на постојање у целини. Писци Џојсовог времена су, налик писцима витешке епохе, покушавали да поетички „закораче” у мит, културу, историју али тако да само поимање живота подигну на „висину” својих идеала.

Поглавље „Knight oh the Holy Grail” темељи се на истраживању улоге витешког идеала у генези романа *Чаробни брег* Томаса Мана. Вранеш рехабилитује занемарено тумачење овог романа из пера студента Универзитета Харвард, Хауарда Немерова, које Томас Ман усваја (и преиначава) двадесет година након што је објавио *Чаробни брег*. Служећи се примерком из Архиве Универзитета Харвард, Вранеш је пружио детаљан преглед садржине Немеровљевог дипломског рада „The Quester-Hero: Myth as Universal Symbol in the Works of Thomas Mann” („Јунак-трагач: мит као универзални симбол у делима Томаса Мана”). Немеров препознаје сродност „авантуре” Ханса Касторпа са витешком потрагом за Светим гралом као и другим архетиповима потраге у светској књижевности. Вранеш показује како Томас Ман, за разлику од Немерова, инсистира на тумачењу *Чаробног брега* управо у контексту традиције витешког романа. Упуштајући се у опсежно и аргументовано истраживање Манових извора

и показујући утицај традиције витештва на генезу *Чаробног брега*, Бранко Вранеш у начелима витешке епохе проналази порекло приповедачевог погледа на свет и критичког односа према свакодневном животу. Приповедач *Чаробног брега* истовремено објављује крај епохе витештва и почетак Првог светског рата.

Чувени медијевиста Албрехта Класен у „темељној структури” Мановог „образовног романа” открива велики идеолошки сукоб средњег века и ренесансе, односно нововековног хуманизма. Средњи век и нови век прерастају посредством Нафтиних и Сетембринијевих дискусија, или својеврсне битке за „душу” Ханса Касторпа, у ознаке за два фундаментална погледа на свет. Тако је средњовековљу додељено ако не повлашћено, онда барем најконтроверзније место у структури и крајњим семантичким исходима *Чаробног брега*. Однос према средњовековљу одредио је дух времена и епохе током којих је Ман писао своје ремек-дело, те обликовао композицију, тематско-мотивске комплексе и идеолошке опозиције Мановог романа. Најзад, средњи век је, као трајна дилема, прерастао у једну од обједињујућих црта читавог Мановог опуса и вратио се, посредством Немеровљевог есеја, на велика врата у пишчеву аутопоетику.

Поглавље „Lady” посвећено је тумачењу Булгаковљевог романа *Мајстор и Маргарита*. Културноисторијски подтекст романа и сложена мрежа интертекстуалних игара одувек су привлачили пажњу интерпретатора. То пре свега важи за хришћанску иконографију романа, прожету елементима гностицизма, манихејства, богумилства, зороастризма, езотерије или масонерије. Вранешова анализа полази од чињенице да је средњовековни слој романа остао у сенци религиозног подтекста и надређених категорија, попут алхемије која није само одражавала дух средњовековља, него је, по свему судећи, утицала и на дуалну структуру романа. Припадници Воландове свите јављају се на завршетку и током романа у свом правом, витешком облику, што Вранеш закључује на основу проучавања типологије средњовековног оружја и феудалне хијерархије. Булгаковљеве „нечисте силе”, које у основи служе добру, Вранеш повезује са средњовековним књижевним и ликовним представама Христа и Светог Михајла у опреми витезова. Са посебном пажњом анализиран је лик Маргарите која поседује црте средњовековне госпоје и витешкиње. Тумачење Маргаритиног лика у контексту традиције женског витештва свакако представља важан и иновативан допринос разумевању Булгаковљевог романа.

У епилогу романа *Мајстор и Маргарита* тематизује се свакодневни живот Московљана, који наступа после великих витешких подвига мајстора, Маргарите и Булгаковљевих демона. Такав живот Вранеш доводи у везу са постмодерним погледом на свет. Булгаковљев роман у којем се утопијско укршта са дистопијским, објављен на измаку шездесетих година, није само ставио тачку на пишчев донкихотски књижевни пројекат, него и на епохални значај еманципације витештва у двадесетом веку.

Романескни однос према витешком идеалу променио се на прелазу из модернизма у постмодерно доба, премда су наговештаји кризе и краја витештва присутни кроз читав XX век. Уколико су модернисти чезнули за „аутентичним” и „племенитим” или „витешким” животом, постмодерни аутори афирмисали су могућности свакодневног живота наспрам витешких идеала модернизма. Разлици између модернистичке и постмодерне поетике у књизи *The Knights of Modernism* не приступа се из вредносне, него из типолошке перспективе. Постмодерна епоха се, у том смислу, тумачи као време после витештва или време када витештво губи свој онтолошки значај, а крај модерног поистовећује са крајем витешког доба. Доводећи у везу крај модерног романа са крајем епохе витештва, Бранко Вранеш истиче да је постмодерна заправо „пост-витешко” доба.

Књига Бранко Вранеш амбициозно је замишљена, интерпретативно продорна, заснована на опсежној теоријској литератури и културноисторијским изворима. Одабрани су репрезентативни писци и дела модернистичке епохе а анализе доследно прате и свестрано доказују значај богате и разнолике традиције витешког доба и културе у модерном европском роману. Објављена на енглеском језику, ова књига биће драгоцену за европске проучаваоце романа, како оне који се баве његовим средњовековним изворима тако и за оне који проучавају двадесетовековне поетичке токове.